

UOT:94.

**RİÇARD NİKSON VƏ ONUN LATİN AMERİKASI REGIONUNDA SİYASƏTİ
(60-Cİ İLLƏRİN SONLARI-70-Cİ İLLƏRİN ƏVVƏLLƏRİ)**

dosent Hüseyn Bəxtiyarlı
Gəncə Dövlət Universiteti
huseyn.bextiyarli75@bk.ru

Xülasə: Məqalədə ABŞ prezidenti Riçard Nikson və onun qeyd edilən dövrdə Latın Amerikasını regionunda yeritdiyi siyasət tədqiq edilir. Göstərilir ki, prezident Nikson ABŞ tarixinə vaxtından əvvəl istefa vermiş prezident kimi daxil olmuşdur. Onun xarici siyasətinin müxtəlif istiqamətləri olmuşdur ki, onlardan biri də Latın Amerikasını regionu ilə bağlı olmuşdur. O, region ölkələrinin potensialını kifayət qədər qiymətləndirmiş və özünü xarici siyasətində bunu nəzərə almışdır. Bu ölkələrdə ABŞ-a qarşı müxtəlif fikirlər olsa da, Nikson region ölkələrinə qarşı münasibətdə önəmli siyasəti davam etdirməyə çalışmışdır. Belə siyasət, xüsusilə, istisna əməkdaşlıq sahəsini əhatə edirdi. Əlbəttə, Latın Amerikasını regionu ABŞ üçün mühüm amil olaraq qalmaqda idi. Bu, onunla əlaqədar idi ki, region beynəlxalq iqtisadi fəaliyyətində çox mühüm rol oynaya bilərdi. 60-cı illərin sonlarında olduğu kimi, 70-ci illərin əvvəllərində də ABŞ Latın Amerikasını ölkələrinə qarşı bu siyasəti davam etdirməkdə idi. Bütün bunların nəticəsi olaraq region ölkələri daha geniş əməkdaşlıq sistemində əlaqələrini inkişaf etdirə bildilər.

Açar sözlər: Siyasət, Region, Prezident, Böhran, Kolleç

Ключевые слово: Политика, Область, Президент, Кризис, Колледж

Key words: Politics, Region, President, Crisis, College

Məlumdur ki, Riçard Nikson Amerika prezidentləri tarixinə ilk dəfə istefa vermiş prezident kimi düşmüşdür. Bu, iki il davam etmiş Uotergeyt qalmaqalına son qoymaq üçün nümunəsiz addım olmaqla yanaşı, ABŞ tarixində görünməmiş konstitusiyaya böhranı kimi qarşılanmışdır.

Riçard Milhauz Nikson 1913-cü il 9 yanvarda Cənubi Kaliforniyanın Yorbe-Linda şəhərində anadan olmuşdur. Gələcək prezidentin atası Frenk Nikson sahibi olduğu kiçik dükandan əldə etdiyi cüzi gəlirlə ailəsini dolandırır. Balaca Riçardın uşaqlığı çətin şəraitdə keçmişdir. Uitterdəki kollecə daxil olanadək ailənin bütün təsərrüfat işləri onun üzərinə düşürdü. Lakin, vəziyyətin ağırlığı onun kolleci uğurla bitirməsinə mane olmur. 1934-cü ildə təqaüd almaq şərti ilə Daremdəki (Şimali Karolina) Dyuk Universitetinə daxil ola bilir.

Universitetdə üç illik təhsilini başa vuraraq, xidmətini təklif etdiyi FTB və böyük vəkil kontorlarının cavabını gözləmədən valideynlərinin yanına qayıdır. Burada 24 yaşlı Nikson kiçik kontorda vəkillik praktikasına başlayır. İki il sonra qonşu dairədəki La-Qabia şəhərinə köçərək burada şəhər prokuroru vəzifəsini tutur. Paralel olaraq kommersiya ilə məşğul olmaq cəhdi baş tutmur.

1940-cı ildə Riçard Amerikanın sadə ailələrindən birinin qızı Telma Rayanla evlənmiş və bu nikahdan iki qızı dünyaya gəlmişdir. Qeyd edək ki, qızlarından biri sonralar D.Eyzenhauerin nəvəsi ilə ailə həyatı qurmuşdur. Pörl-Harbor hadisələrindən sonra Niksonlar Vaşinqtona köçür. Burada Nikson Qiymətlərə Nəzarət üzrə Dövlət İdarəsində çalışır.

1942-ci ilin yayında isə müharibəyə gedərək donanmada xidmətə başlayır və ikinci rəng kapitan rütbəsi alır. Maraqlı bir faktı qeyd edək ki, onun hərbdə olduğu dövrdə həyatında önəmli dəyişikliklər baş verməsə də, qumarda udduğu böyük məbləğ gələcək karyerasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Udduğu pulları siyasi karyera üçün xərcləyərək Konqresə keçirilən seçkilərdə iştirak edir.

Onun namizədliyini irəli sürməsinin də maraqlı tarixçəsi var. Belə ki, 1946-cı ildə qəzetlərdə Respublikaçılar Partiyası yerli təşkilatının “Konqresə seçkilərdə iştirak etmək üçün namizəd tələb olunur” məzmunlu elanına cavab olaraq Nikson seçki marafonuna qoşulur. Demokrat Vurxisə qalib gələrək 33 yaşında konqresmen seçilir.

Nikson siyasi karyerasını əsasən antikommunist təbliğatı üzərində qurur. O fanatik antikommunist olmasa da “kommunizm qorxusu” ndan karyera üçün yararlanır. Kommunistlərlə iş birliyində və Sovet İttifaqına casusluq etməkdə günahlandırılan yüksək rütbəli diplomat və Karnegi Fondunun prezidenti Elcer Hissə qarşı sensasiyalı təhqiqatda (nəticədə E.Hissə 5 illik həbs cəzası verilib) iştirakı onu bütün ölkədə tanıdır.

1948-ci il seçkilərində də qalib gələn Nikson 1952-ci ildə asanlıqla senator seçilir. Elə həmin il respublikaçılar onu vitse-prezidentliyə namizəd göstərirlər. Seçki prosesi zamanı rüşvətxorluqda ittiham edilməsi onun siyasi məhvinə səbəb ola bilərdi. Lakin, Nikson televiziyada məşhur çıxışı ilə bu sınaqdan məharətlə çıxıb bilir və Eyzenhauerin qələbəsindən sonra səkkiz il vitse-prezident vəzifəsini tutur. 1960-cı il seçkilərində respublikaçıların namizədi olan Nikson Kennediyə ududur.

İki il sonra Kaliforniya qubernatoru seçkilərində məğlub olduqda isə bir çoxları onun siyasi karyerasının bitdiyini bildirirlər. Lakin, çox keçmir ki, onlar səhv etdiklərini anlaşırlar. 60-cı illərdə yaxın dostu, varlı iş adamı Elmer Bobstun köməyi ilə bizneslə məşğul olur. Nüfuzlu vəkil kontorunun şəriki olaraq böyük sərvət toplayır. Bununla yanaşı elmi-siyasi yaradıcılıqla məşğul olaraq bir çox kitablar yazır.

Nikson 1968-ci il prezident seçkilərində iştirak etmək məqsədilə yenidən siyasi arenaya qayıdır. Partiyadaxili rəqibləri N.Rokfeller və R.Reyqana asanlıqla qalib gələrək respublikaçıların namizədi olur. Onun əsas şüarı Vyetnamda uğursuz müharibəyə son qoymaq, daxili təhlükəsizlik və sosial problemlərin həlli idi. Robert Kennedi öldürüldükdən sonra çəşqin vəziyyətə düşmüş demokratlar vitse-prezident Hyübert Hemfrinin namizədliyini irəli sürürlər.

Nikson 1968-ci ilin noyabrında keçirilən seçkilərdə qalib gələrək prezident seçilir. Prezidentliyinin ilk günlərindən əsas diqqəti Vyetnam sindromuna yönəldən Nikson, 1969-cu ilin iyununda “Nikson doktrinasını” imzaladı (5,1).

Bu, tərəflər arasında sülh danışıqlarını davam etdirməklə yanaşı, 1973-cü ilədək ABŞ qoşunlarının münaqişə bölgəsindən çıxarılması prosesini sürətləndirdi. Müharibənin faktiki olaraq ABŞ-ın məğlubiyyətilə nəticələnməsinə baxmayaraq, Niksonun xarici siyasətdə uğurları şəksizdir.

Bu xətt “Soyuq müharibə” başladıqdan sonra ABŞ xarici siyasi kursunda sərt dönüşdən xəbər verirdi. Prezidentlik səlahiyyətlərinin icrasına başlayanadək Nikson prezidentin yalnız xarici siyasətlə məşğul olmalı olduğunu deyirdi. Lakin, Ağ Evə sahib olduqdan sonra yeritdiyi siyasət bunun tam əksini göstərir. Tezliklə yaradılan bir çox təsisatlar hakimiyyətin bir əldə cəmlənməsi, konkret olaraq prezidentin digər hakimiyyət qollarından üstün olması ilə nəticələndi. Bu isə öz növbəsində konqreslə qarşıdurmaya səbəb oldu.

1972-ci il seçkilərində Nikson yenidən respublikaçıların namizədi olur. Xüsusilə, Vyetnam müharibəsində ciddi dönüş yarada bilməsi onun reytingini yüksəltmişdi. O demokratların namizədi Corc Makqovernə böyük üstünlüklə qalib gələrək 2-ci müddətə prezident seçilir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Nikson ilk dəfə olaraq tutduğu vəzifədən istefa verib. Buna səbəb olmuş Uotergeyt qalmaqalını doğuran hadisə 17 iyun 1972-ci ildə baş verdi. Həmin gecə demokratların Vaşinqtondakı Uotergeyt otelində yerləşən mənzil qərargahına gizli qulaqasma qurğuları və fotokameralar qoymaq istəyən beş nəfər həbs edilir. İlkin istintaq

hadisənin Ağ Evə gedib çıxdığını aşkar etdi. Bəzi Ağ Ev rəsmiləri bu işin onlara aidiyyəti olmadığını bildirsələr də, istintaqı dayandırmağa nail ola bilmədilər (7,1).

İmpeçment təhlükəsi qarşısında qalan Nikson 8 avqust 1974-cü ildə televiziya ilə çıxış edərək istefa verdiyini bildirdi. Baş verən qalmaqalda günahı olmadığını bildirərək istefasını siyasi bazasını itirməsilə əlaqələndirdi. Bu ABŞ prezidentləri içərisində vaxtından əvvəl yeganə istefa verən şəxs idi (3,26). Lakin, istefa onun impeçmentdən qurtarsa da alçaldıcı istintaq bitmədi. Bir ay sonra prezident Ford baş verənlərə görə rəsmi olaraq üzr istəyərək, onu bu biabırılıqdan qurtardı. Hər bir siyasətçi üçün ölüm sayıla biləcək bu qalmaqaldan sonra Nikson bir müddət tənhalığa çəkilərək elmi-siyasi yaradıcılıqla məşğul olur. Yaradıcılığının bəhrəsi olaraq onun doqquz kitabı nəşr olunmuşdur.

1994-cü il 22 aprelə vəfat edərkən Uotergeyt qalmaqalı yaddan çıxmasa da, O, bağışlanmışdı. ABŞ siyasətində əlli ildən çox bir müddətdə aparıcı simalardan olan Niksonun təntənəli dəfnini bunu sübut edir. Qeyd edək ki, vaxtilə onun istefasını tələb edən izdihamlı mitinqlərin iştirakçısı olan prezident Klinton dəfn zamanı qəbirüstü nitq söyləmişdir.

1968-ci ildə ABŞ-da keçirilən prezident seçkilərində R. Nikson yeni ölkə prezidenti seçildi. Həmişə düşünərək qərar qəbul etməyi sevən Riçard Nikson 1974-cü ilin avqustuna qədər ABŞ-ın prezidenti oldu. 1969-cu ilin ikinci yarısından etibarən sənaye istehsalı nəzərə cərpacaq şəkildə aşağı düşməyə başlamışdır. Sənaye məhsulları istehsalı 1969-cu ilin sentyabrına nisbətən 1970-ci ilin noyabrında 8,3% aşağı düşmüş, illik sənaye istehsalının göstəricisi 1969-cu ildə 110,7% təşkil etdiyi halda, 1970-ci ildə 107,8%-ə enmişdi. Əgər 1969-cu ilin dekabr ayında işsizlərin ümumi sayı ABŞ-da 2,8 milyon nəfər təşkil edirdisə, 1971-ci ilin yanvarında onların sayı artaraq 8 milyon nəfərə çatmışdı ki, bu da ölkədə ümumi işçi qüvvəsinin 6%-ni təşkil edirdi (4,1).

1969-1970-ci illərin iqtisadi böhranı təkcə sənayeni əhatə etmirdi. O, hər şeydən öncə müharibədən sonrakı dövrdə daha çox kredit-birja böhranı kimi müşayiət olunurdu. Elektrik təchizatının pisləşməsi əsas sənaye sahələrinin dayanmasına və qiymətlərin yenidən artımına səbəb oldu. İqtisadiyyatın böhranlı vəziyyəti və güclü sosial ziddiyyətlərlə bağlı Amerika ictimaiyyəti respublikaçılar hökumətini federal dövlət hakimiyyətinə doğru çəkilməyə məcbur edir və həmin hökuməti vaxtı çatmış sosial-iqtisadi və siyasi problemlərin həllinə sövq edirdi. Prezident Nikson özünün iqtisadi görüşlərində demokrat neolibəralların iqtisadiyyatın artımının stimullaşdırılması ideyasına əsaslanırdı. O, 1970-ci ilin əvvəllində Konqresə iqtisadi müraciətində qeyd edirdi ki, “iqtisadi siyasətimizdə bizim əsas dayaqımız ölkəmizin istehsal ehtiyatlarından tam şəkildə səmərəli istifadə etməkdir. Biz iqtisadiyyatımızın artımını və dinamikliyini daim təmin etməliyik” (6,1).

1969-1970-ci illərdə onun siyasəti birinci növbədə inflyasiyanın aradan qaldırılmasına və ölkə iqtisadiyyatının sağlamlaşdırılmasına yönəldilmişdi. Bu, əmək haqqının və qiymətlərin saxlanılmasında daha çevik sistem idi. Bu sistemin fəaliyyətində həmkarlar ittifaqının nümayəndələri iştirak edirdilər. Həmkarlar ittifaqlarının nümayəndələri hökumətin siyasətinə qarşı çıxırdılar. Buna cavab olaraq, hökumət kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının məhdudlaşdırılmasına dair bütün qanunları ləğv edir. Ancaq, Nikson hökuməti enerji böhranını həll edə bilmədi.

Həmin proqrama görə xarici bazara müraciət edilmədən prezident Nikson ölkənin qarşısında “yanacaq müstəqilliyi” məsələsini bir vəzifə olaraq qoydu.

Proqramda Appalare kömür hövzəsinin işlənməsinin gücləndirilməsi və Alyaskada neft hasilatının sürətləndirilməsi nəzərdə tutulurdu. Yoxsulluq səviyyəsində yaşayan ailələr dövlətdən xüsusi vəsait almaq hüququna malik idilər.

60-cı illərin sonundan etibarən inflyasiyanın genişlənməsi və zəhmətkeşlərin vəziyyətinin pisləşməsi ilə əlaqədar “minimum gəlirlərlə təmin olunmaq” nəzəriyyəsi

cəmiyyətdə geniş yayılmışdı. Respublikaçılar bu nəzəriyyəyə qarşı çıxdılar. Xalqın bu nəzəriyyəyə qarşı diqqətsizliyini və laqeydliyini görüb qorxan Nikson 1969-cu ildə Konqres qarşısına “ailələrə yardım” planını bir vəzifə olaraq qoydu.

Niksonun yardım planına görə aşağı səviyyədə yaşayan ailələr dövlətdən minimum təminat vəsaiti olaraq il ərzində 1600 dollardan çox olmamaq şərti ilə vəsait ala bilərdilər. Beləliklə, R.Niksonun dövlət maddi yardımını sistemini islahat yolu ilə dəyişdirmək istəyi mümkün olmadı. Ona görə də respublika hökuməti yoxsullara maddi yardım göstərilməsi işini davam etdirməli oldu. Nikson hökuməti demokratik hərəkətin iştirakçılarına, zəncilərə və gənclərə qarşı represiyaları gücləndirmişdi.

Artıq 1970-ci illərin əvvəllərində məhkəməsiz və mühakiməsiz “Qara pantera” rəhbəri öldürülmüşdür. Zəncilərin çıxışları və tələbələrin tətiləri dəfələrlə gülləbaran edilmişdir. Beynəlxalq aləmdə qüvvələr nisbətində əsaslı dəyişikliklər baş vermişdi: dünya sosializm sisteminin mövqeyi güclənmiş, “üçüncü dünya” ölkələrinin nüfuzu böyümüş, imperialistlərarası münasibətlərdə böyük dəyişikliklər baş vermiş, bütün dünyada sülhsevər qüvvələr çoxalmışdır. Ona görə də ABŞ-ın xarici siyasətində siyasi realizm xətti üstünlük təşkil etdi..

Prezident Nikson hakimiyyətinin ilk günlərindən ABŞ-la Sovet İttifaqı arasında danışıqlar dövrünə keçilməsini elan etmişdi. 1969-cu ilin payızında ABŞ və SSRİ arasında strateji silahların məhdudlaşdırılmasına dair danışıqlara başlanıldı. Bu danışıqlar Amerika xalqı tərəfindən geniş müdafiə olundu. Prezident Niksonun Konqresdə xarici siyasət istiqamətində realist fikirləri demokratların və respublikaçıların nüfuzlu qrupları tərəfindən müdafiə olunurdu.

Həmin qrupa nüfuzlu siyasi xadimlər olan senatorlar-D.Y.Fulbrayt, M. Mensfeld, E.Kennedi, K.Skot və başqaları daxil idilər. İki partiya-respublikaçılar və demokratlar partiyalarının qruplaşması Amerika xarici siyasət konsepsiyasında mühüm dəyişiklik əldə edilməsinə istiqamətlənmişdi.

60-cı illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərində Vaşinqtonu təəccübləndirən ciddi məsələlərdən biri Latin Amerikasındakı hadisələrlə bağlı idi. Xüsusilə, bütün ABŞ-ın hakim dairələri və inhisarçı burjuaziya 1970-ci ildə Çilidə S.Alyendenin rəhbərliyi altında Vahid Xalq hökumətinin yaranmasını düşmənçiliklə qarşıladılar.

Amerika qitəsi xarici işlər nazirliklərinin növbəti konfransında Amerika dövlətlərinin təşkilatının sıralarından çıxmaq məsələsi də qoyulmuşdu. Onun hakimiyyətinin ilk illərində ölkənin xarici siyasətinin dəyişəcəyi haqqında müəyyən fikirlər səslənsə də, real olaraq bu iddialar öz təsdiqini tapmadı. Nikson Latin Amerikası siyasətində Lindonun siyasətini təkrarlamasa da, praktik olaraq ortaq yollar axtarmağa başladı. Bundan sonra Birləşmiş Ştatlar Kubaya münasibətdə Latin Amerikası ölkələrinin müstəqil hərəkət edə biləcəklərini bəyan etdi (1,34).

Ümumiyyətlə, ABŞ-ın apardığı siyasi və iqtisadi mübarizə Sovet dövləti ilə ideoloji mübarizə şəraitində həyata keçirilirdi. Sözsüz ki, SSRİ və ABŞ dünyada öz təsirlərini artırmaq, müstəqilliklərini əldə etmiş yeni dövlətləri tərəflərinə çəkmək və nüfuzu altına salmaq, beynəlxalq münasibətlərdə onların dəstəyini qazanmaq istiqamətində ciddi çalışırdılar. Lakin, istənilən halda iki tərəf arasında dünya siyasətinə və yeni dövlətlərə təsir imkanlarına görə müəyyən balans yaranmışdı. Bu isə heç kimə imkan vermirdi ki, beynəlxalq münasibətlərdə tam hegemon mövqe tutsun və öz iradəsini beynəlxalq aləmə zorla qəbul etdirdirsin (2,87).

Beləliklə, ABŞ prezidenti Riçarda Nikson özünün xarici siyasətində Latin Amerikası ölkələrini prioritet olaraq saxlamış və bununla regionun inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Region dövlətləri, Kuba istisna olmaqla, ABŞ dövləti ilə qarşılıqlı münasibətləri inkişaf etdirərək sosial-iqtisadi yüksəliş qazana bilmişlər. Bunun nəticəsi idi ki, Latın Amerikası ölkələrində çoxsaylı sosial-iqtisadi planlar qəbul edilir və həyata keçirilirdi.

Ədəbiyyat

- 1.Fətəliyev M; Qasımlı M. Avropa və Amerika ölkələrinin müasir tarixi. 1945-2003. B.2008.
- 2.Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. B.2005.
- 3.Mustafayeva S. Avropa və Amerika ölkələrinin ən yeni tarixi. II hissə. 1945-2007-ci illər. B. 2011.
- 4.www.google.az. ABŞ-da sosial-iqtisadi vəziyyət.
- 5.www.google.az. Nikson doktrinası.
- 6.www.google.az. Niksonun iqtisadi siyasəti.
- 7.www.google.az. “Uotergeyt” qalmaqalı.

РИЧАРД НИКСОН И ЕГО ПОЛИТИКА В ЛАТИНОАМЕРИКАНСКОМ РЕГИОНЕ (КОНЕЦ 60-Х - НАЧАЛО 70-Х)

*Бахтиярлы Гусейн
Резюме*

В статье рассматривается президент США Рональд Никсон и его политика в латиноамериканском регионе. Говорят, что президент Никсон стремился укрепить политическое влияние США в Латинской Америке. В связи с этим следует подчеркнуть ее экономическую политику. Это усилило интервенцию США в латиноамериканском регионе. Соединенные Штаты извлекли из этого большую выгоду.

RICHARD NIXON AND HIS POLICY IN THE LATIN AMERICAN REGION (LATE 60S-EARLY 70S)

*Bakhtiyarlı Hüseyn
Summary*

The article examines US President Ronald Nixon and his policies in the Latin American region. It is said that President Nixon tried to strengthen the political influence of the United States in Latin America. In this regard, its economic policy should be emphasized. This strengthened the US intervention in the Latin American region. The United States has benefited greatly from this.

Rəyçi. dos. E.Musayev

Ümumi tarix kafedrasının 26 Yanvar 2024-cü il tarixli iclasın 05 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 26 yanvar 2024-cü il